

A VÁROSOK POZÍCIÓJA A GLOBÁLIS GAZDASÁG IRÁNYÍTÁSÁBAN A NAGYVÁLLALATOK FORGALMA ALAPJÁN

CSOMÓS GYÖRGY – KULCSÁR BALÁZS

THE POSITION OF CITIES IN THE GLOBAL ECONOMIC CONTROL
BY THE REVENUE OF LARGE CORPORATIONS

Abstract

For more than two decades from the mid-1960s, researchers studying global metropolises identified the most important nodes of the global economy on the basis of the concentration and the performance of multinational corporations. Due to the changes in the economic structure that started in the 1970s, as well as the separation between production and management, traditional research methods were no longer able to provide satisfactory answers concerning global metropolises. All of this led in the 1990s to an important paradigm shift whereby researchers no longer determined which cities qualified as global metropolises on the basis of the presence of multinational corporations but the quantity and quality of advanced producer services. At the same time, even the most recent research findings concede that multinational corporations, rather than nation states with more limited opportunities, are in control of the global economy. In the present paper, therefore, we return to the “roots”, and determine global metropolises on the basis of the cumulative sales figures of the world’s largest corporations and the number of corporate headquarters.

Keywords: world city, global city, economic control, multinational/transnational corporations, Globalization and World Cities Research Network

Bevezetés

A városokkal foglalkozó társadalomtudományi kutatások meghatározó, és napjainkban különösen divatos irányzata a városok rangsorolása, különböző szempontok szerint hierarchikus kategóriák alkotása. BEAVERSTOCK, J. V. et al. (1999) szerint a városokat alapvetően két megközelítés szerint lehet vizsgálni: a demográfiai és a funkcionális megközelítés alapján. Az első esetben – mint ahogyan az elnevezésben is szerepel – a városok mérete, népességszáma jelenti a rangsorolás alapját, a legnépesebb városok alkotják a megavárosok (mega-city) csoportját. Ezzel szemben a funkcionális megközelítés a városok pozícióját vizsgálja a világgazdasági rendszerben, és nem foglalkozik a városok népességszámával. A legjelentősebb csomópontok a világvárosok (world city) vagy a globális városok (global city). A *globális város* terminológiát először alkalmazó SASSEN, S. (1991) öt várost azonosított a kategóriában, ezzel szemben FRIEDMANN, J. (1986) 30 *világvárost* nevezett meg. A Globalization and World Cities Research Network (GaWC) (1999) viszont tovább bővítette a világvárosok számát és 122 különböző rangú csomópontot definiált. Annak ellenére, hogy mindkét definíció a világgazdaság meghatározó városait emeli ki, jelentős különbség, hogy a világvárosok azonosítása döntően kvantitatív mutatókon alapul, szemben a többnyire szubjektív elemeket hordozó globális városokkal. Elemzésünkben a Forbes rangsor sajátossága miatt a GaWC által definiált világvárosoknál is több várost vizsgáltunk meg, és szintén kvantitatív módszereket alkalmaztunk. Éppen ezért érintőlegesen kitérünk ugyan a globális város terminológiára, azonban alapvetően a világvárosok azonosításának egy alternatíváját mutatjuk be és a továbbiakban ez utóbbi definíciót alkalmazzuk.

A világvárosok és a megvárosok közötti különbséget egy példával illusztráljuk: a közel 16 milliós népességgel rendelkező nigériai Lagos a világ egyik legnépesebb agglomerációja, nyilvánvalóan megváros (UN 2008), azonban nem világváros. Ezzel szemben az alig 670 ezer fős Frankfurt am Main az Európai Központi Bank, a Német Szövetségi Bank, a Német Értéktőzsde központja, meghatározó nagyvállalatok (például Lufthansa, Commerzbank, Fraport) székhelye, a világgazdasági rendszerben betöltött szerepe alapján világváros, de népességszáma alapján nem megváros (TAYLOR, P.J. 2004).

A demográfiai és a funkcionális megközelítés tehát eltérő szempontok szerint vizsgálja a nagyvárosokat, ugyanakkor napjainkban egyre nagyobb az átfedés a megvárosok és a világvárosok között. A dinamikusan fejlődő kínai (Sanghaj, Peking, Kanton, Sencsen), indiai (Mumbai, Új-Delhi) és braziliai (Rio de Janeiro, Sao Paulo) metropoliszok még az 1980-as években is robbanásszerű népességnövekedésükről voltak ismertek, napjainkban viszont a világgazdaság meghatározó szereplőivé léptek elő (FRIEDMAN, J. 1995; SASSEN, S. 2002). Mindezt egyértelműen igazolja egy egyszerű adat is: a piaci kapitalizációt figyelembe véve 2010-ben a világ tíz legnagyobb tőzsdéjéből kettő Kínában (igaz az egyik Hong Kongban), kettő Indiában, egy pedig Brazíliában működött.

A legújabb kutatásokban is megfigyelhető, hogy a megvárosok és a világvárosok között egyre kisebb a különbség (SCOTT, A.J. et al. 2001), hiszen a fejlődő világ megvárosai olyan funkciókat szereznek meg, amelyeket korábban csak a világvárosok birtokoltak. A kutatók ezért újabb és újabb módszereket alkalmaznak annak érdekében, hogy a vezető világgazdasági központokat kiemeljék a városok sokaságából.

A következő fejezetben a világvárosok azonosításával foglalkozó elméleteket tekintjük át, elsősorban SASKIA SASSEN és a Globalization and World Cities Research Network munkáira alapozva. Tanulmányunk második részében a világgazdaságot irányító központokat azonosítjuk a metropoliszokban működő nagyvállalatok és multinacionális/transznacionális vállalatok (MNC/TNC) két jellemező paramétere, a cégközpontok száma és az összesített forgalom alapján. Véleményünk szerint a nagyvállalatok egyértelműen kifejezik a városok világgazdaságban betöltött szerepét, amelyet két gondolat is megerősít: SCOTT, J. A. et al. (2001) szerint a multinacionális vállalatok a globalizáció legfontosabb közvetítői, SASSEN, S. (1991) pedig úgy látja, hogy a világgazdaságot a nemzetállamok kormányai csak korlátozottan képesek irányítani, miközben továbbra is meghatározó a multinacionális/transznacionális vállalatok szerepe. A Forbes szerint a világ legértékesebb cége 2010/2011-ben az ExxonMobil olajipari óriás volt, amely a 407,2 milliárd USD értékű piaci kapitalizációját figyelembe véve az országok GDP adatai alapján a világ huszonhetedik gazdasága lehetne, fej-fej mellett a 75 milliós Iránnal.

A multinacionális/transznacionális vállalatok irányító központjai egy jól meghatározott séma szerint helyezkednek el, nem véletlen, hogy JACOBS, J. (1984) és TAYLOR, P.J. (1997) az országok mérete és a világvárosok száma között szoros kapcsolatot állapított meg. Tanulmányunk harmadik részében azt kívánjuk igazolni, hogy az országok mérete befolyásolja a globális gazdaságirányításban vezető szereppel rendelkező városok számát, ám döntően mégsem határozza meg. Ennek érdekében a világ legnagyobb gazdaságainak centralizáltságát vizsgáljuk meg saját számításaink alapján.

A világvárosok azonosításának néhány elmélete

A nagyvárosok kategorizálása a funkcionális megközelítés alapján nem számít újnak, a kutatókat már a 20. század elején is érdeklődéssel töltötte el a világ legnagyobb városainak gazdaságszervező és irányító funkciója. A világváros kifejezést PATRIK GEDDES

alkalmazta először 1915-ben, majd az 1940-es évek végéig elhúzódozó politikai és gazdasági krízisek után az 1960-as, 1970-es évektől kapott újabb lendületet a világvárosok kutatása. Az időszak legfontosabb és a következő évtizedek kutatásait meghatározó munkája PETER HALL 1966-ban megjelent *The World Cities* című könyve. HALL, P. (1966) munkájából arra következtethetünk, hogy az 1960-as évek közepétől a világgazdaság szervezői a multinacionális vállalatok (MNC) lettek, véleménye szerint azok a városok minősültek világvárosnak, amelyek a legtöbb és legjelentősebb (például legnagyobb forgalmú vagy legnagyobb profitot termelő) MNC központokkal rendelkeztek. Nem meglepő, hogy a rangsor élén New York, London, Tokió, Párizs, a hollandiai Randstad és a németországi Rajna-Ruhr régió városai álltak. HALL szerint az egyetlen kivétel Moszkva volt, amely sokkal inkább politikai, mintsem gazdaságirányító pozíciója miatt került a világvárosok közé. Tulajdonképpen ezt az irányzatot követte HYMER, S. (1972) és HEENAN, D. A. (1977) is, akik továbbra is az MNC-k pozíciója alapján definiálták a világvárosokat.

Az 1980-as évek közepétől megszorodtak a világvárosokkal foglalkozó kutatások, amelynek az okait a következőkben látjuk:

a) A fejlett világ gazdaságának szerkezete jelentősen átalakult, nemcsak a termelés és az irányítás szakadt el egymástól (ez a folyamat már az 1970-es évtized olajválságai után elkezdődött), hanem a vállalatirányítás is feldarabolódott. A multinacionális vállalatok arra törekedtek, hogy a legmagasabb szintű irányításon kívül – természetesen a cégek egyedi döntéseinek és a nemzetállamok jogi szabályozásainak figyelembevételével – lehetőleg minden tevékenységüket kiszervezzék különböző tanácsadó, könyvelő, média, stb. cégeknek (SASSEN, S. 1991). A multinacionális vállalatok többsége bipolárisrá vált: a termelés döntően a fejlődő világ országaiba került át, azonban minden magasabb szintű tevékenység (általában a K+F+I, de alapvetően a stratégiai döntéshozatal) a hagyományos irányító központokban maradt. Egy jellemző példa szerint Dél-Korea legnagyobb multinacionális vállalata, a Samsung Group központja a szülői Samsung Townban található, miközben 344 ezer alkalmazottjának döntő többsége világszerte 1200 Samsung leányvállalatban dolgozik és nem a szülői központban.

b) Az 1990-es évek világpolitikai változásainak következtében új szereplők jelentek meg a regionális és globális gazdaságirányításban. Közép-Európában az egykori szocialista államok fővárosai (elsősorban Budapest, Prága és Varsó) regionális gazdaságirányító funkciókat szereztek meg (CSOMÓS Gy. 2011), illetve globális szereplővé lépett elő Moszkva, amely olyan multinacionális/transznacionális cégeknek biztosít központot, mint a Lukoil és a Gazprom.

c) A sokáig csak a világ manufaktúrájaként számon tartott Kína és India az 1990-es évek elejére a világ legnagyobb gazdasági hatalmai közé került. Ezen nemzetgazdaságok fejlődésének természetes hozadéka, hogy néhány óriási népességű megaváros (például Kínában Sanghaj, Peking, Kanton és Sencsen, Indiában Mumbai, Kalkutta és Delhi) alapvetően a regionális, egyes esetekben azonban a globális gazdaságban is irányító szerepet szerzett. Ugyanerre az időszakra tehető a brazil gazdaság világviszonylatban is számottevő megerősödése, ezzel párhuzamosan pedig a legnagyobb brazíliai városok (Rio de Janeiro és Sao Paulo) vezető pozíciójának megszilárdulása Latin-Amerikában. Az említett országcsoportok (és metropoliszaik) egyre erősödő gazdasági pozícióját világosan tükrözi a BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína és 2010-től a Dél-Afrika Köztársaság) országok formálódó szövetsége, amelyet már napjainkban is a világgazdaság megkerülhetetlen fórumának tartanak (LEAL-ARCAS, R. 2009; GLOSNY, M.A. 2010).

Nem meglepő tehát, ha a kutatások egyre összetettebbé és bonyolultabbá váltak, a világvárosok definiálásához egyre több tényezőt kell figyelembe venni, és a potenciális szereplők száma is megszorodott.

FRIEDMANN, J. 1986-ban publikált *The world city hypothesis* című munkájában különböző kritériumok alapján definiálta a világvárosokat, amelyek a következők voltak: jelentős pénzügyi központ, multinacionális vállalat központja, nemzetközi intézmények, az üzleti szolgáltatások gyorsan növekedő központjai, jelentős ipari termelőközpont, jelentős logisztikai csomópont, nagy népességszám. Ugyanakkor FRIEDMANN arra is felhívja a figyelmet, hogy a világvárosokra jellemző egységes kritériumokat roppant nehéz kezelni, nincs általánosan, minden városra alkalmazható definíció. FRIEDMANN elméletét többen is vitatták, például TAYLOR, P. J. (1997), sőt a későbbiekben maga FRIEDMANN, J. (1995) is elsősorban azért, mert a világvárosokat definiáló kritériumok túlságosan véletlenszerűek és rendszeretlenek voltak (BEAVERSTOCK, J.V. et al. 1999). A kritikák ellenére szükséges megjegyezni, hogy FRIEDMANN a városok rangsorolásának egy új szemléletét vezette be, mivel nem pusztán egyetlen egyedi jellemzőt vett figyelembe, hanem egy komplex, több változós rendszert.

Talán meglepő, hogy SASKIA SASSEN 1991-ben publikált *The Global City* című meglehetősen szubjektív, bár roppant átfogó munkája a kutatók körében sokkal elfogadottabbá vált, mint FRIEDMANN elemzése. Kétségtelen ugyanakkor, hogy SASSEN rengeteg adatot és érvt vonultatott fel annak érdekében, hogy a világ gazdaság csomópontjaiként New Yorkot, Londont és Tokiót, illetve Hong Kongot és Párizst azonosítsa (ami 1991-ben természetesen igaz is volt). Lényeges változás volt a korábbi elemzésekhez képest, hogy SASSEN a fejlett termelést segítő szolgáltatások (advanced producer services – APS) mennyisége és minősége alapján azonosította a globális városokat, vagyis munkájában elszakadt a városok méretétől és a termelés volumenétől. A termelést segítő szolgáltatások olyan a gazdaságot segítő szolgáltatások, amelyeket az MNC-k a költséghatékonyság miatt kifejezetten ezeknek a szolgáltatásoknak a biztosítására specializálódott nemzetközi cégektől (például Deloitte, Ernst & Young, KPMG, PricewaterhouseCoopers) vásárolnak. SASSEN szerint a termelést segítő szolgáltatások a következők: pénzügyi szolgáltatások, jogi szolgáltatások, általános menedzsment szolgáltatások, innováció, fejlesztés, design, adminisztráció, humán erőforrás szolgáltatások, termelési technológia szolgáltatása, karbantartás, szállítás, kommunikáció, nagykereskedelem, reklám, takarítás, biztonsági szolgálat, raktározás. Egyes termelést segítő szolgáltatásokat (biztosítás, banki szolgáltatás, pénzügyi szolgáltatás, ingatlan szolgáltatás, könyvelés) a cégek nemcsak az üzleti élet szereplőinek biztosítanak, hanem a fogyasztói piacon is értékesítenek.

A Globalization and World Cities Research Network (GaWC) kutatócsoport 1999-ben megjelent *The roster of world cities* című munkájában a SASSEN, S. (1991) által képviselt irányzat alapján definiálta a világvárosokat (BEAVERSTOCK, J.V. et al. 1999). Ezt az elemzést azért tartjuk lényegesnek bemutatni, mert világosan meghatározott paraméterek alapján, logikusan követhető számítások segítségével állapította meg a világvárosok sorrendjét. A GaWC négy termelést segítő szolgáltatás (könyvelés, reklám, banki szolgáltatás, jogi szolgáltatás) mennyiségének koncentrációja alapján 122 világváros globális jelentőségét vizsgálta meg és ez alapján négy főcsoportba és 12 alcsoportba sorolta a városokat. A négy főcsoportot az alfa, béta és gamma világvárosok, illetve az ún. világvárosok kialakulására bizonyítékkal szolgáló városok jelentik. A GaWC szerint az alfa világvárosok két alcsoportra bonthatók, az első csoportba tartozik London, Párizs, New York és Tokió, a második csoportba pedig Chicago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Milánó és Szingapúr. A GaWC lényegében ugyanazokat a városokat definiálta alfa világvárosokként, amelyeket SASSEN globális városokként azonosított. Ezen kutatások folytatása a TAYLOR, P.J et al. által vezetett kutatócsoport 2010-ben megjelent *Global Urban Analysis: A Survey of Cities in Globalization* munkája, amelyben a világvárosok már regionális környezetben tűnnek fel, mintegy jelezve azt, hogy egyetlen, globális rangsor nem minden esetben célravezető.

A termelést segítő szolgáltatások vizsgálata napjainkban tehát egy nagyon markáns irányzatát jelenti a világvárosok kutatásának. Ezzel szemben az elmúlt években a szak-

irodalmi források meglehetősen keveset foglalkoztak a nagyvárosokban realizálódó termeléssel és irányítással (Ebben a kontextusban a fizikai termelésben nem érdekelt bankok és biztosítók is termelést valószínűsítanak meg, forgalommal és nyilván profittal rendelkeznek). SASSEN (1991; 2002; 2006) a globális és/vagy világvárosok kutatását elszakította a hagyományos terminológiától, miközben munkáiban elismeri, hogy a multinacionális/transznacionális vállalatok különböző paraméterei alapján is lehetséges a vezető világvárosok azonosítása (SASSEN, S. 2006).

Az elemzésünkben visszatértünk a világvárosokkal foglalkozó kutatások gyökereihez. Véleményünk szerint a termelést segítő szolgáltatások és a globális gazdaság irányítását hordozó multinacionális/transznacionális vállalatok között ok-okozati összefüggés áll fenn: a termelést segítő szolgáltatásokban érdekelt cégek elsősorban azokban a városokban fejtik ki tevékenységüket, amelyekben piacot, vagyis jelentős méretű cégközpontokat találnak. A következő fejezetekben a városokban koncentrálódó cégközpontok száma és a nagyvállalatok forgalma alapján azonosítjuk a világ gazdaság meghatározó csomópontjait, – véleményünk szerint – a világvárosokat.

Kutatási adatok és módszerek

A nagyvállalatok

Az elemzés alapját a Forbes *The Global 2000* 2011-re vonatkozó adatbázisa jelentette, amely a világ gazdaság 2000 legjelentősebb, tőzsdén jegyzett vállalatának főbb adatait tartalmazza. Első lépésként mind a 2000 vállalat esetében megvizsgáltuk, hogy melyik városban található az adott cég központja (headquarters), tehát a vállalat működését melyik városból irányítják. A cégközpontokat a Hoovers Inc. (<http://www.hoovers.com>) adatbázisa alapján azonosítottuk. Az esetek döntő többségében világosan meghatározhatók voltak a cégközpont városok, azonban néhány ország esetében problémákba ütköztünk. A Kajmán-szigeteken, a Bermudákon, és a Liechtensteinben bejegyzett nagyvállalatok központja ugyanis valójában nem az adott országban található (jellemzően offshore cégek), ezért az említett országokban bejegyzett, a Forbes rangsorban szereplő 14 vállalatot a továbbiakban nem vettük figyelembe. Az általunk elkészített rangsorokban összesen 1986 vállalat szerepel, amelyek összesített forgalma 32332,59 milliárd USD volt 2011-ben (8,2 százalékos emelkedés az előző évhez képest). A rangsor legkisebb cége a 8 millió USD forgalmú Ivanhoe Mines volt, amelynek cégközpontja a kanadai Vancouverben található, a legnagyobb pedig a 421,85 milliárd USD forgalmú Wal-Mart Stores, amelynek cégközpontja a Fayetteville-Springdale-Rogers statisztikai agglomerációs övezetbe (Metropolitan Statistical Area) tartozó Bentonville-ben működik.

A városok (agglomerációs övezetek)

Az elemzésben azok a városok szerepelnek, amelyekben jelentős cégközpontok koncentrálnak. Jelentős alatt a Forbes adatbázisában szereplő cégeket értjük, vagyis nem tekintettük meghatározó tényezőnek a városok népességszámát. Éppen ezért jelentős cégközpontok hiányában olyan metropoliszok is kimaradtak az elemzésből, mint a 10 millió főnél népesebb Dakka (Banglades) vagy Buenos Aires (Argentína), ugyanakkor szerepel a rangsorokban a néhány tízezer fős népességgel rendelkező svájci Jona és Zug, vagy a tajvani Mailiao.

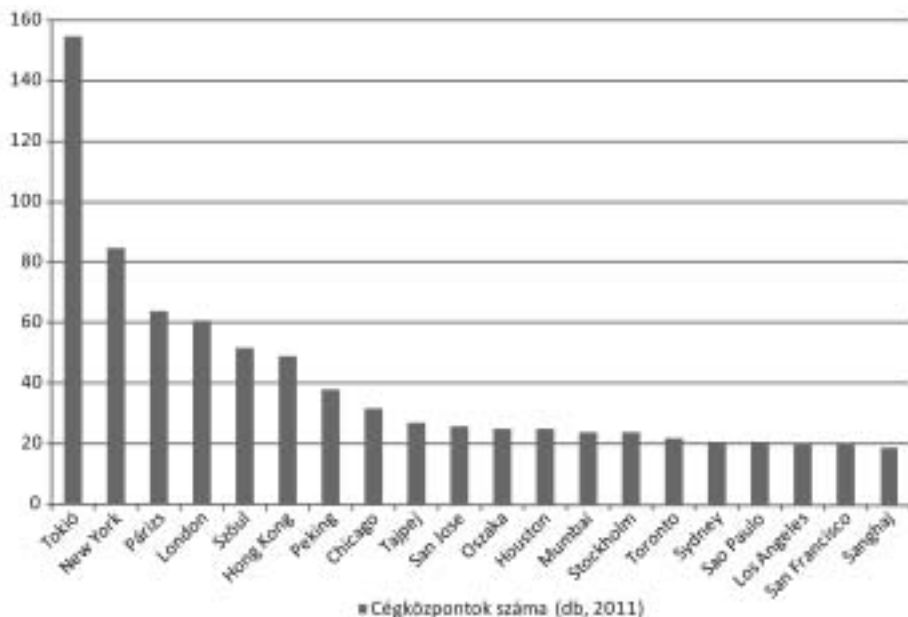
A cégközpont-városokat nem elszigetelt egységekként kezeltük. Elsősorban az Egyesült Államokra, Japánra és néhány európai országra (például Nagy-Britannia, Németország,

Olaszország) jellemző, hogy a cégközpontok egy központi város körül kialakult nagyki-terjedésű, diverzifikált agglomerációs övezet valamely kisebb településében helyezkednek el. Éppen ezért, minden esetben megvizsgáltuk, hogy az adott cégközpont város részét képezi-e valamely magváros agglomerációs övezetének. Példaként a következőt említjük: a New York-Northern New Jersey-Long Island statisztikai agglomerációs övezetben 85 cégközpont koncentrálódik, ebből 53 New York City-ben, 32 központ viszont az agglomerációs övezet 26 egyéb városában (például Armonk, Corning, Paramus stb.). Az elemzésünkben a magvárosokat és azok agglomerációs övezetüket szerves egységekként kezeltük, és a rangsorokban csak a központi városokat tüntettük fel. Így a továbbiakban New York tulajdonképpen a New York-Northern New Jersey-Long Island statisztikai agglomerációs övezetet jelenti, a magvároshoz tartozó adatok pedig a komplex agglomerációs övezet adatait fedik le. Vizsgálatunk szerint az 1986 cégközpont 637 városban található, amelyek 440 agglomerációs övezetben koncentrálódnak.

Eredmények és rangsorok

A városok rangsora a cégközpontok száma alapján (Rangsor I.)

Első rangsorunk az agglomerációkban koncentrálódó cégközpontok számát mutatja. SASSEN, S. (1991), KNOX, P.L. (1995), TAYLOR, P.J. (1997) és BEAVERSTOCK, J.V. et al. (1999) kutatási eredményeit figyelembe véve várható volt, hogy a gazdaságirányítás legjelentősebb központjai a globális- és világvárosok csoportjaiból kerülhetnek ki, elsősorban New York, London, Tokió, Párizs, Frankfurt és Hong Kong agglomerációiból. Az eredményeink azt mutatják, hogy az elméletben meghatározott csoportban szereplő városok döntően empirikusan is igazolhatók. Az 1. ábrán látható, hogy a 20 legjelentősebb cégközpont

1. ábra A 20 legjelentősebb cégközpont város 2011-ben a Forbes The Global 2000 alapján
 Figure 1 Top 20 headquarter cities by number of HQs in 2011 according to Forbes The Global 2000

város között Frankfurt kivételével valamennyi említett város megtalálható, ugyanakkor a szerzők által vázolt sorrendek módosulnak. A világ legnagyobb cégközpont városa Tokió, az itt található 155 cégközpont több mint a második és harmadik helyen álló New York és Párizs összes vállalatának száma. Tokió extrém helyzete annak ellenére is igaz, hogy 2006-ban még 195 cégközponttal rendelkezett a Forbes The Global 2000 listán, vagyis ebben a relációban folyamatos csökkenés mutatható ki. New York második helyezése korántsem meglepő szemben Párizs harmadik helyével. Az említett források New York és Tokió mellett Londont említik a harmadik legfontosabb világvárosként (a sorrend természetesen változhat), Párizs inkább csak London árnyékában szerepel Európában. Külön említést érdemel Tajpej és Stockholm, az előbbi a kínai városok térségbeli előretörése mellett is fontos pozíciókkal rendelkezik, még utóbbi Párizs és London után a harmadik számú cégközpont város Európában, megelőzve többek között a német városokat. Az 1. ábrán az is látható, hogy bármennyire is Sanghaj a kínai gazdaság motorja (Wu, W. 1999), a cégközpontok vonatkozásában Hong Kong és Peking is megelőzi.

A rangsor egyetlen magyar városa a Forbes listájában két cégközponttal (Mol és OTP Bank) rendelkező Budapest, amely a 140-194. helyen áll a rangsorban, egy csoportban többek között olyan prominens városokkal, mint Berlin (Németország), Eindhoven (Hollandia) vagy Göteborg (Svédország).

A városok rangsora a cégek forgalma alapján (Rangsor II.)

Alapvető célunk a városok rangsorának felállítása volt a cégek forgalma alapján. Az előzőleg bemutatott rangsort ugyanakkor azért tartottuk lényegesnek, mert következtetni enged a forgalom alapján készített rangsorra. Nem meglepő tehát, hogy az élen Tokió áll 2962 milliárd USD forgalommal, azonban New Yorkot megelőzi a francia főváros, Párizs (2. ábra). A cégközpontok számához képest Tokió és a második helyezett város között már kisebb a különbség, azonban a japán főváros még így is 45 százalékkal előzi meg Párizst (a cégközpontok száma alapján 85 százalékkal New Yorkot). A rangsor első négy szereplője – Tokió, Párizs, New York és London – egyedi kategóriát képeznek, az őket követő Szöul és Peking már jelentősen lemarad. Meg kell azonban jegyezni, hogy a pekingi cégek forgalma 2006-ban mindössze 204 milliárd USD volt (és Peking csak a 28. az akkori rangsorban), vagyis öt év alatt 450 százalékos növekedés történt, amely az

2. ábra A 20 legjelentősebb forgalommal rendelkező város 2011-ben a Forbes The Global 2000 alapján
 Figure 2 Top 20 headquarter cities by total revenues in 2011 according to Forbes The Global 2000

egyik legmagasabb a vizsgált városok között. Figyelembe véve az elmúlt évek tendenciáját, Peking előretörése prognosztizálható. Peking mellett két kínai város is a 20 legnagyobb forgalommal rendelkező város közé került, természetesen ugyanazok a városok – Sanghaj és Hong Kong –, amelyek a cégközpontok száma alapján is a rangsorban szerepeltek.

A japán városok esetében helycsere történt, a 25 cégközponttal rendelkező Oszakát a forgalom rangsorában felváltotta Nagoya, amit egyértelműen az agglomerációhoz tartozó Toyota City legnagyobb cégének, a 203 milliárd USD forgalmú Toyota Motorsnak köszönhet.

A 20 legjelentősebb várost tartalmazó rangsor második felében néhány speciális város is található. Kirívó eset Fayetteville 11. helye, amely a Fayetteville-Springdale-Rogers agglomerációs övezetben található Bentonville miatt került a rangsorba. Itt található a világ legnagyobb, 421,85 milliárd USD forgalmú cége, a kiskereskedelemben érdekelt Wal-Mart Stores központja. Hasonló okok miatt került a rangsor 10. helyére Hága, amely a második legnagyobb, 369 milliárd USD forgalmú holland-brit cégnek, a Royal Dutch Shellnek biztosít székhelyet.

A kelet-európai városokat kizárólag Moszkva képviseli (legalább is az első 20 között), az orosz fővárost elsősorban az olaj- és energiaiparban érdekelt cégek teszik a forgalom szempontjából meghatározó szereplővé: Gazprom (98,67 milliárd USD), Lukoil (86,08 milliárd USD), Rosneft (46,14 milliárd USD) és TNK-BP Holding (43,63 milliárd USD). Moszkva 16 vezető cégéből 11 a nyersanyagbányászat és az energiaellátás valamilyen formájában érdekelt.

A cégközpontokkal ellentétben a legnagyobb forgalommal rendelkező városok között már nem szerepel Stockholm, azonban feltűnik a legjelentősebb német cégközpont, München. A bajor város előkelő helyezését – annak ellenére, hogy itt található a BMW, a Siemens és a MAN – nem az iparban érdekelt cégek határozzák meg, hanem a biztosításban tevékenykedő 142,88 milliárd USD forgalmú Allianz, illetve kisebb részt a 60,91 milliárd USD forgalmú Munich Re.

Bár a 26 cégközponttal rendelkező San José előkelő helyezése nem meglepő, mégis említést érdemel, hogy – hasonlóan Fayetteville kiskereskedelmi vagy Hága olaj- és energiaipari profiljához – egyetlen szektor, az informatika határozza meg a profilját. Természetesen San José nem kizárólag a várost jelenti, hanem a Szilícium-völgyet is magába foglaló San Jose-Sunnyvale-Santa Clara statisztikai agglomerációs övezetet (San José annak legnagyobb városa), többek között olyan kisvárosokkal, mint Mountain View (Adobe Systems, Google, Symantec), Palo Alto (Hewlett-Packard, Intuit, VMware), vagy Cupertino (Apple Inc.). A San José központú Szilícium-völgyben található Forbes-cégek 85 százaléka az informatika technológiában érdekelt és ez a szektor biztosítja a cégek forgalmának 94 százalékát is.

A világcégek forgalma alapján felállított rangsorban Budapest a 140. helyen szerepel. A Forbes szerint a két budapesti cég, az OTP Bank és a Mol együttes forgalma 27,25 milliárd USD volt a 2011 elején zárult pénzügyi évben, ezzel pedig Budapest 300 cégközpont várost előzött meg (többek között San Diegót, Vancouver, Jakartát, Hamburgot, Bernt, Kalkuttát vagy Fukuokát).

A gazdaságirányítás területi centralizáltsága a vezető gazdaságokban

JACOBS, J. (1984) szerint a gazdasági élet vonatkozásában kétféle várostípus létezik: azok a városok, amelyek dinamikusak, illetve azok a városok, amelyek viszonylag statikusak. A dinamikus városok a gazdaság irányítói, az innováció centrumai, a piac mozgatói,

szemben a statikus városokkal, amelyek – legalább is gazdasági szempontból – alárendeltek a dinamikus városoknak. TAYLOR, P.J. (1997) *World City Network* című munkájában azt vizsgálta, hogy a városok milyen arányban kapcsolódnak a globális piachoz. Az elemzésben arra a következtetésre jutott, hogy a nemzeti városálózat vezető városa ún. nemzeti világvárossá válik és a nemzetgazdaság kapuvárosaként speciális szolgáltatásokkal látja el a globális gazdaságot. Véleménye szerint – figyelembe véve JACOBS munkáját – elsősorban a nemzetgazdaságok dinamikus városaiból válhatnak világvárosok. A dinamikus városok száma természetesen országonként változhat. TAYLOR úgy látja, hogy a kontinensnyi területű országok (pl. Egyesült Államok, Kína, Brazília, India) akár több világvárossal is rendelkezhetnek – ugyanis a nagy területi kiterjedés miatt a nemzetgazdaság nem lehet centralizált –, szemben a kisebb, ún. nemzetállam területű országokkal (pl. Japán, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia), amelyekben globális szinten egyetlen város képviselheti a nemzetgazdaságot.

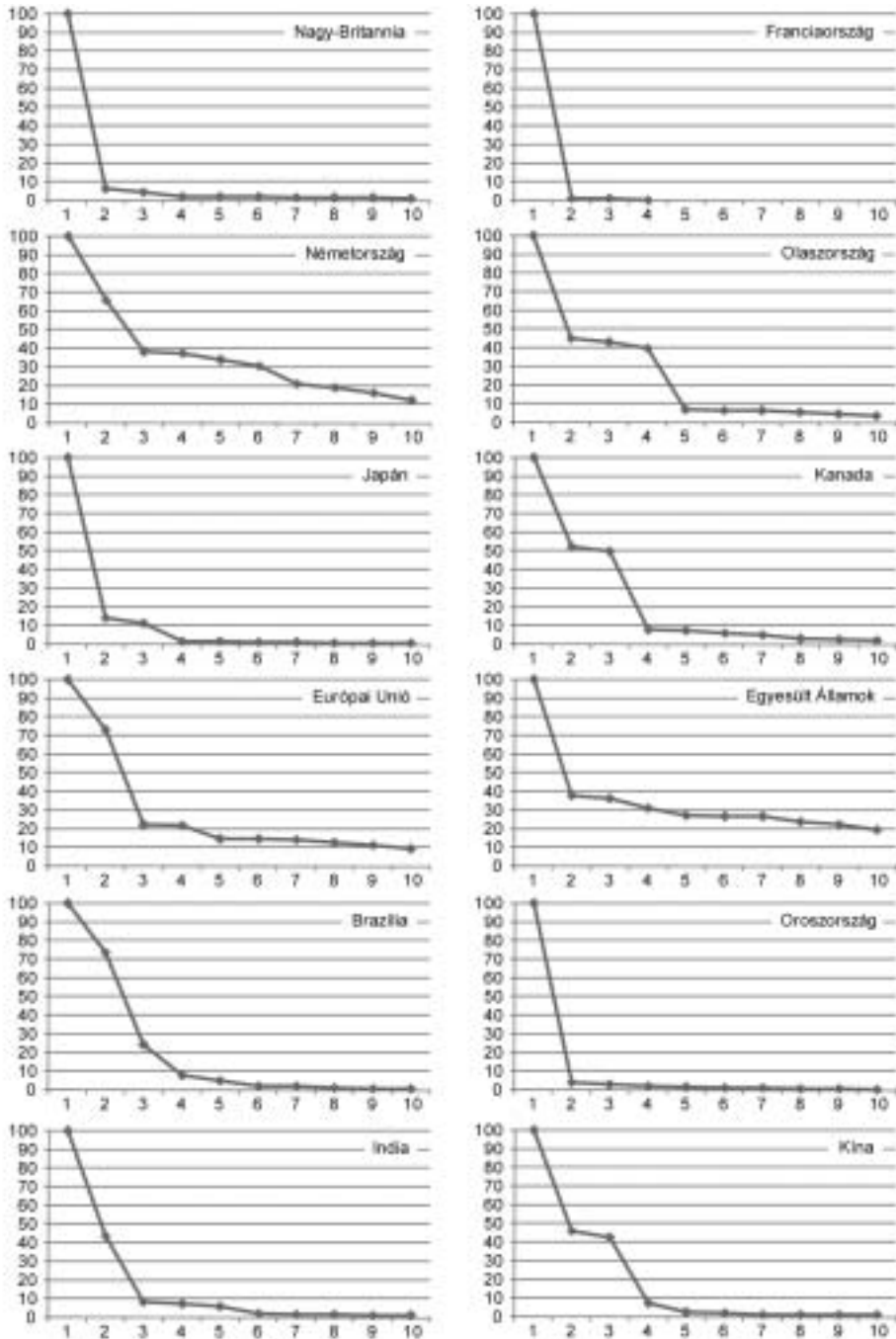
A városokban lebonyolódó forgalom adatai alapján alternatív megközelítésből vizsgáltuk meg a nemzetgazdaságok centralizáltságát. Elemzésünkben csak a vezető gazdaságokra fókuszáltunk, vagyis azokra az országokra, amelyek a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) 2010-es GDP rangsorának élén szerepelnek. A vizsgált 11 nemzetgazdaság és az Európai Unió (EU) természetesen nemcsak a GDP szempontjából számít globális szinten meghatározónak, hanem olyan vezető gazdasági fórumokat alkotnak, mint a G8 (Egyesült Államok, Japán, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Kanada, Oroszország, megfigyelő státusszal az EU), illetve a BRICS (Kína, Brazília, India, Oroszország és a Dél-Afrikai Köztársaság).

Adott országban a legnagyobb forgalommal rendelkező város értékét száznak tekintettük, majd a következő kilenc város forgalmát az elsőhöz arányosítottuk.

Amennyiben figyelembe vesszük TAYLOR, P. J. (1997) véleményét, az elemzett 12 gazdaságot két csoportban kell vizsgálni:

- kontinens méretű országok: Egyesült Államok, Kína, Brazília, India, Kanada, Oroszország, és mint ország csoport az EU;
- nemzetállam méretű országok: Japán, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország.

A két kategórián belül a gazdaság területi koncentráltsága eltérő, mint korábban is említettük a kontinens méretű országokban több gazdaságirányító világváros is lehet, szemben a nemzetállam méretű országokkal, amelyekben – TAYLOR véleménye szerint – csak egy. Elemzéseink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a TAYLOR által megfogalmazott elmélet nem minden esetben igaz. A 3. ábrán látható, hogy a gazdaság területi centralizáltsága éppen egy nemzetállam területű országban, Németországban a legkisebb: az élen álló Münchent nem sokkal lemaradva követi Düsseldorf és Stuttgart. A forgalom alapján rangsorolt tíz legnagyobb német város görbéje viszonylag lineáris csökkenést mutat, jelentősebb töréspontok nélkül. A nemzetállam méretű országok többségére azonban ráillik TAYLOR elmélete: Franciaország, Nagy-Britannia, Japán és Olaszország is egyetlen meghatározó várossal rendelkezik. Természetesen a vezető város pozíciója a nemzetgazdaságon belül országonként eltérő. A legspeciálisabb Franciaország helyzete, Párizs gazdasági dominanciája olyan mértékű, amely csak egyes fejlődő észak-afrikai, ázsiai és latin-amerikai országokra jellemző (KIM, Y.H. – SHORT J.R. 2008). A francia nagyvállalatok forgalmának több mint 97 százaléka realizálódik a fővárosban, vagyis lényegében Párizs az egyetlen gazdaságirányító funkcióval rendelkező francia város. Hasonló centralizáltság tapasztalható Nagy-Britanniában is, bár London csak az összesített forgalom 76 százalékaival rendelkezik. A nemzetállam méretű országok közül

3. ábra A gazdaságirányítás területi eloszlása a vezető gazdaságokban
(a legnagyobb forgalommal rendelkező város értéke 100)

Figure 3 Territorial distribution of economic control in major economies (value of city with largest revenue is 100)

Japánban és Olaszországban tradicionálisan kevésbé centralizált a gazdaságirányítás, mint Franciaországban és Nagy-Britanniában. Olaszországban egyértelmű Róma vezető szerepe, elsősorban az energiaszolgáltatásban érdekelt két óriásvállalat, az ENI (130,49 milliárd USD forgalom) és az ENEL (96,52 milliárd USD forgalom) miatt. Ugyanakkor az észak-olasz városok hagyományosan meghatározó gazdasági szereppel rendelkeznek, a második helyen álló Milánó és a harmadik Torino összesített értéke megközelíti Róma forgalmát. Olaszország esetében egyedinek számít a negyedik helyen álló Trieszt, amelyben a világ negyedik legnagyobb biztosítója, a Generali található. Hasonló a helyzet Japánban is, ahol Tokió mellett csak Nagoja és Oszaka rendelkezik valós gazdasági erővel (HILL, R. C. – FUJITA, K. 1995). A japán gazdaság centralizáltságát jelzi, hogy a cégek forgalmának 73 százaléka Tokióban realizálódik, 92 százaléka pedig a Tokió-Nagoja-Oszaka hármásban. A japán gazdaság ilyen mértékű területi centralizáltságának nemcsak történelmi okai vannak. SASSEN, S. (2006) kifejti, hogy a japán cégeknek folyamatos és intenzív kapcsolatot kellett kialakítaniuk a kormányzattal (különösen a Japánra jellemző ún. keiretsu rendszer miatt), ezért Oszaka és Nagoja fokozatosan elveszítették a cégközpontjaikat a fővárossal, Tokióval szemben.

A nemzetállam méretű országokra – Németország kivételével – minden esetben jellemző tehát a vezető város domináns szerepe, ezzel szemben a kontinens méretű országok meglehetősen vegyes képet mutatnak. A gazdaságirányítás szempontjából globális szinten harmadik helyezett, az Egyesült Államokban viszont vezető helyen álló New York az USA forgalmának csak 16 százalékával rendelkezik. A második helyen álló Dallas forgalma mindössze 38 százaléka New York forgalmának, viszont Dallas után egy relatíve lineáris csökkenés figyelhető meg (hasonlóan Németországhoz), amely azt jelenti, hogy New Yorktól eltekintve nincs kitüntetett helyzetben lévő város. Mindezt jól illusztrálja, hogy a New Yorkot követő öt agglomeráció (Dallas, San Francisco, Chicago, Fayetteville, Washington) összesített forgalma már megelőzi a vezető város forgalmát, ugyanakkor a második helyen álló Dallas forgalma mindössze kétszer nagyobb a tízedik helyen álló Detroit releváns értékénél (Japánban például a Tokiót követő 45 város 105 cégének forgalmánál háromszor nagyobb a főváros cégeinek forgalma).

A gazdaságirányítás területi eloszlása a kontinens méretű országok közül csak az Egyesült Államokban mutat egyértelmű decentralizáltságot. Kína és Kanada gazdaságirányító szerkezete elsősorban Japánhoz hasonlít, bár a második és harmadik városok pozíció lényegesen erősebb. Kína vezető központja Peking, amelyet alapvetően a 222 milliárd USD forgalmú PetroChina olajipari óriásnak, és a 333 milliárd USD összforgalmú 13 bankjának és biztosítójának köszönhet. A legtöbb Forbes-listán jegyzett cég azonban nem Pekingben található, hanem hagyományosan Hong Kongban (ez az 1. ábrán is látható). A forgalom szempontjából mégsem Hong Kong, hanem Sanghaj áll a második helyen. CHOI, D. et al. (2009) szerint Sanghaj (Szöulhoz és Sydneyhez hasonlóan) az elmúlt évtizedekben komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy Kelet-Ázsia vezető pénzügyi központja legyen. Elemzésünk azt mutatja, hogy a pénzügyi tevékenységben érdekelt cégek forgalma alapján Sanghaj csak a második helyen áll Peking mögött és Kínában az összesített harmadik helyét egy olajipari óriásnak, Kína legnagyobb vállalatának, a 284,8 milliárd USD forgalmú Sinopec-China Petroleumnak köszönheti. TAYLOR, P. J. (2004: 76) szerint, a kínai gazdaságirányítás szerkezetét a vezető városok hármása (Hong Kong-Sanghaj-Peking) jellemzi, amely többé-kevésbé a Tokió-Nagoja-Oszaka mintával állítható párhuzamba, de ugyanilyen szerkezet jellemzi Kanadát is. A gazdaságirányítás szempontjából Kanadában vezető pozíciót tölt be Toronto, örök vetélytársa pedig Quebec tartomány székhelye, a második legnagyobb kanadai város, Montreal (BOUDREAU, J. A. et al. 2006). Torontó forgalmának mindössze 53 százalékát éri el Montreal, miközben a harmadik helyen álló Calgary is

megközelíti azt. Ez utóbbi város 18 cége közül 17 az olajiparban és az energiaellátásban érdekelt. Mind Kínában, mind Kanadában a vezető városok hármasa adja az országokban realizálódó forgalom 85 százalékát (legalább is a Forbes alapján).

A kontinens méretű országok között újabb csoportot alkot Brazília és India: mindkét esetben egy-egy meghatározó város árnyékában található a második központ, azonban a harmadik helyezett város már messze lemarad a vezető párostól. Indiában a gazdasági tevékenységek irányítása Mumbaiban koncentrálódik, a második központ a dinamikus növekedő főváros, Új-Delhi, a harmadik helyen álló város pedig az egyetlen céggel – az olajiparban érdekelt Oil & Natural Gas nevű vállalattal – rendelkező Dehradun. Brazíliában a gazdaságirányítás tradicionálisan bipoláris szerkezetű: Sao Paulo után nem sokkal lemaradva következik az egykori főváros, Rio de Janeiro, a harmadik helyen viszont a mindenkori kormányok decentralizációs szándékait tükröző új főváros, Brasilia áll (kizárólag a központi bankok tevékenysége miatt). India esetében Mumbai és Delhi adja az ország forgalmának 82 százalékát, Brazíliában Sao Paulo és Rio de Janeiro adja a 80 százalékát, vagyis mindkét országban két-két város tölt be hasonló gazdaságirányító szerepet, mint Kínában és Kanadában három-három város.

Lényegében a nemzetállam méretű Franciaországhoz és Nagy-Britanniához hasonló Oroszország szerkezete, hiszen Moszkva mellett nincs meghatározó gazdaságirányító város az országban. Moszkva adja Oroszország forgalmának a 86 százalékát, a második helyen álló Szurgut, és a harmadik helyen álló Cserepovec forgalma mindössze az országos érték 6,5 százaléka.

Az Európai Unió szerkezete a gazdaságirányítás vonatkozásában elsősorban Indiára és Brazíliára hasonlít, amelyet Párizs és London domináns helyzete okoz. Meg kell azonban említeni, hogy az EU 124 cégközpont várossal rendelkezett 2011-ben, az USA 97-tel, a harmadik helyen álló Kína pedig csak 46-tal, vagyis a gazdaságirányítás – Párizs és London kitüntetett helyzetének ellenére is – az EU-ban a leginkább decentralizált.

Összefoglalás

A globális- és világvárosokkal foglalkozó szakirodalom alapvetően a legnagyobb nemzetgazdaságok vezető városait jelöli meg a világgazdaság irányítóiként. A releváns kutatások szinte tényként rögzítik, hogy Tokió, New York, Párizs, Hong Kong és Frankfurt a világgazdaság mozgatója. Az elemzések sokszor meglehetősen szubjektívnek tűnnek, vagy olyan metodikára támaszkodnak, amelyek az említett városokon kívül kizárnak más alternatívákat. A SASSEN, S. (1991) által bevezetett fejlett termelést segítő szolgáltatások értékelése szinte rányomja a bélyegét minden aktuális kutatásra, elszakadva a gyökerektől, a termelést végző és irányító nagyvállalatok területi koncentrációjának vizsgálatától. Véleményünk szerint a termelést segítő szolgáltatások csak azokban a városokban érnek el kritikus tömeget, amelyekben a termelést irányító nagyvállalatok központjai megtalálhatók. A két terminus technicus között tehát ok-okozati összefüggés létezik, de a kiinduló pontot mégis az irányító cégközpontok jelentik. Az elemzésünkben végső soron visszatértünk az 1960-as, illetve az 1970-es években képviselt irányzathoz (HALL, P. 1966, HYMER, S. 1972, HEENAN, D. A. 1977) és a nagyvállalatok néhány jellemző paramétere – a cégközpontok száma és a cégek forgalma – alapján azonosítottuk a globális gazdaságot meghatározó világvárosokat. Éppen az általunk említett ok-okozati összefüggés miatt nem meglepő, hogy azok a városok szerepelnek a rangsoraink élén, amelyekben a termelést segítő szolgáltatások koncentrációja kiemelkedő: Tokió, New York, Párizs és London. A vezető világvárosok mellett azonban több olyan agglomeráció is meghatározó szereplője a

globális/regionális gazdaságirányításnak, amelyekről a kutatások általában nem tesznek említést. Ennek az okait elsősorban az alábbiakban látjuk:

- egyes agglomerációk (pl. Hága, Bentonville) esetében csak egy-egy vállalat, vagy mindössze egyetlen szektor több vállalata (pl. San José) játszik meghatározó szerepet, ez pedig egyrészt nem jelent megfelelő piacot az APS cégeknek, másrészt az infokommunikációs technológia fejlettsége nem teszi szükségessé, hogy ezekben az agglomerációkban APS cégek telepedjenek meg,
- a fejlődő világ nagyvállalatai kiugróan magas forgalmat érhetnek el, azonban az irányítás, a termelés és a piac továbbra is összekapcsolódik, a cégek tevékenysége csak igen kismértékben nevezhető nemzetközinek,
- elsősorban Kínában meghatározó a vezető vállalatok állami kontrollja, – még akkor is, ha a cégek tőzsdén jegyeztek – a külföldi könyvvizsgáló, stb. cégek tevékenységét az állam nem támogatja.

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy a nyilvánvaló átfedések ellenére is, a vizsgálati szempontok döntően meghatározzák azt, hogy mely városok nevezhetők világvárosoknak.

Végül egy újabb elmélet helytállóságát kívántuk igazolni: TAYLOR, P.J. (1997) szerint a nemzetállam méretű országokban a gazdaságirányítás egyértelműen centralizált, szemben a kontinens méretű országokkal, amelyekben a hatalmas területi kiterjedés miatt ez nem lehetséges. Az elemzésünkben a legnagyobb nemzetgazdaságok, a G8 és a BRIC csoportok országait vizsgáltuk meg. Eredményeink szerint TAYLOR elmélete csak részben igazolható. A nemzetállam méretű Németországban a gazdaságirányítás egyértelműen decentralizált, Japán és Olaszország esetében a második és harmadik városok szerepétől nem lehet eltekinteni, viszont Nagy-Britannia és különösen Franciaország esetében egyetlen város rendelkezik valós gazdaságirányító funkcióval. A kontinens méretű országok az előző csoporthoz hasonlóan nem mutatnak egységes formát, a gazdaságirányítás területi decentralizáltságát nem lehet általánosnak tekinteni. Az egyetlen többé-kevésbé decentralizáltnak nevezhető ország az Egyesült Államok, eltekintve New York erős pozíciójától. Kanada és Kína hasonló szerkezettel rendelkezik, mint Olaszország és Japán, a vezető városok mellett a második és a harmadik városok is fontos szerepet töltenek be a gazdaságirányításban, viszont a negyedik helyezett városok szerepe már korántsem meghatározó. Ezzel szemben India és Brazília kifejezetten bipoláris szerkezetet mutat, már csak két-két város gazdaságirányító funkciója jelentős. A világ legnagyobb területű országa, Oroszország pedig lényegében teljesen hasonló szerkezettel rendelkezik, mint Franciaország és Nagy-Britannia.

A cikkünkben bemutatott elemzés tehát azt mutatja, hogy a globális- és világvárosokkal foglalkozó kutatásoknak nincs egységesen elfogadott, egzaktt szempontrendszere. Tulajdonképpen az alkalmazott metodika határozza meg azt, hogy mely városok nevezhetők világvárosnak. A multinacionális/transznacionális vállalatok központjainak és forgalmuknak a vizsgálata lényegében egy alternatív megközelítés, mégis roppant fontos információt hordoz: rávilágít arra, hogy melyek napjaink sikeres városai, a jövő világ-gazdaságának formálói (TAYLOR, P.J. – CSOMÓS Gy. 2011).

CSOMÓS GYÖRGY
DE Műszaki Kar, Debrecen
csomos@eng.unideb.hu

KULCSÁR BALÁZS
DE Műszaki Kar, Debrecen
kulcsarb@eng.unideb.hu

IRODALOM

- BEAVERSTOCK, J.V. – TAYLOR, P.J. – SMITH, R.G. 1999: A roster of world cities. – *Cities* 16. 6. pp. 445–458.
- BOUDREAU, J.A. – HAMEL, P. – JOUVE, B. – KEIL, R. 2006: Comparing metropolitan governance: The cases of Montreal and Toronto. – *Progress in Planning* 66. 1. pp. 7–59.
- CHOI, D. – SEADE, J. – SHIRAI, S. – YOUNG, S. 2009: Overview and Policy Recommendations. – In: YOUNG, S. – CHOI, D. – SEADE, J. – SHIRAI, S. (eds.): *Competition among Financial Centres in Asia Pacific: Prospects, Benefits, Risks and Policy Changes.* – Pacific Economic Cooperation Council, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore. 399 p.
- CSOMÓS GY. 2011: Analysis of Leading Cities in Central Europe: Control of Regional Economy. – *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 16. 1. pp. 21–33.
- FRIEDMANN, J. 1986: The world city hypothesis. – *Development and Change* 17. 1. pp. 69–83.
- FRIEDMANN, J. 1995: Where we stand: a decade of world city research. – In: KNOX, P.L. – TAYLOR, P.J. (eds.): *World Cities in a World-System.* – Cambridge University Press, Cambridge. pp. 21–47.
- GEDDES, P. 1915: *Cities in Evolution.* – Benn, London. 241 p.
- GLOSNY, M.A. 2010: China and the BRICS: A real (but limited) partnership in a unipolar world. – *Polity*, 42. 1. pp. 100–129.
- HALL, P. 1966: *The World Cities.* – Heinemann, London. 256 p.
- HEENAN, D.A. 1977: Global cities of tomorrow. – *Harvard Business Review* 55. (May/June), pp. 79–92.
- HILL, R.C. – FUJITA, K. 1995: Osaka's Tokyo problem. – *International Journal of Urban and Regional Research* 19. 2. pp. 181–193.
- HYMER, S. 1972: The multinational corporation and the law of uneven development. – In: BHAGWATI, J. (ed.): *Economics and World Order from the 1970s to the 1990s.* – Collier-MacMillan, New York. pp. 113–140.
- JACOBS, J. 1984: *Cities and the Wealth of the Nations.* – Vintage, New York. 272 p.
- KIM, Y.H. – SHORT, J.R. 2008: *Cities and Economies.* – Routledge, Abingdon. 193 p.
- KNOX, P.L. 1995: World cities in a world-system. – In: KNOX, P.L. – TAYLOR, P.J. (eds.): *World Cities in a World-System.* – Cambridge University Press, Cambridge. pp. 3–20.
- LEAL-ARCAS, R. 1999: The European Union and the BRIC Countries: Unilateralism, Bilateralism and Multilateralism. – In: LAURSEN, F. (ed.): *The EU in the Global Political Economy.* – P.I.E. Peter Lang, Brussels. pp. 91–118.
- SCOTT, A.J. – AGNEW, J. – SOJA, E.W. – STORPER, M. 2001: Global City-Regions. – In: SCOTT, A.J. (ed.): *Global City-Regions.* – Oxford University Press, Oxford. pp. 11–32.
- SASSEN, S. 1991: *The Global City: New York, London, Tokyo.* – Princeton University Press, Princeton. 447 p.
- SASSEN, S. 2002: Locating cities on global circuits. – In: SASSEN, S. (ed.): *Global Networks, Linked Cities.* – Routledge, London. pp. 1–36.
- SASSEN, S. 2006: *Cities in a World Economy.* 3rd Edition. – Pine Forge Press, London. 269 p.
- TAYLOR, P.J. 1997: Heirarchical tendencies amongst world cities: a global research proposal. – *Cities* 14. 6. pp. 323–332.
- TAYLOR, P. J. 2004: *World city network: A Global urban analysis.* – Routledge, London. 241 p.
- TAYLOR, P.J. – NI, P. – DERUDDER, B. – HOYLER, M. – HUANG, J. – WITLOX, F. eds. 2010: *Global Urban Analysis: A Survey of Cities in Globalization.* – Earthscan, London. 464 p.
- TAYLOR, P.J. – CSOMÓS, GY. 2011: *Cities as Control and Command Centres: Analysis and Interpretation.* – *Cities* (in press), doi:10.1016/j.cities.2011.09.005
- UN – UNITED NATIONS 2008: *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision.* – United Nation, New York. 244 p.
- WU, W. 1999: Shanghai (City profile). – *Cities* 16. 3. pp. 207–216.

Adatházisok:

- FORBES 2011: *The Global 2000* (<http://www.forbes.com/global2000/list/>)
- HOOVERS INC. 2011: *Company search* (<http://www.hoovers.com/>)
- IMF – INTERNATIONAL MONETARY FUND 2011: *World Economic and Financial Surveys, World Economic Outlook Database* (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx>)